

УДК 37.01:008

Бичек О. А.

ДО ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ

У статті розглядається сутність та передумови становлення культурологічної парадигми освіти. Аналізуються філософські та педагогічні дослідження у методологічному вимірі. З'ясовано, що становлення культурологічної парадигми пов'язано не лише з зовнішніми факторами розвитку суспільства, а й із розвитком науки, зокрема інтегративними процесами, які спричинили появу міждисциплінарних наук. Встановлено, що виокремлення культурологічної парадигми освіти є закономірним процесом.

Ключові слова: культура, культурологія, культурологічна парадигма освіти, сцієнтистська парадигма освіти, гуманітарні науки.

Сьогодні в науковому обігу сучасна освітня парадигма характеризується як культурологічна, що пов'язано з об'єктивним зв'язком людини з культурою як системою цінностей. Людина містить у собі частину культури і не лише розвивається на її основі, а й стає творцем нових її елементів. Поняття «культура» нараховує більше 300 різних визначень. У нашому дослідженні ми спираємося на дефініції культури, виокремлені В.В. Тушевою [11].

– Культура – це якісна визначеність явища, що дозволяє не тільки ідентифікувати і відрізнити його від інших, а й вказати на ступінь сформованості, розвиненості і відносної досконалості.

– Культура – це ціннісна значущість і «наповненість» будь-якого явища, що дозволяє розглядати його з точки зору включення у сукупність досягнень у галузях науки, освіти, мистецтва, способу життя.

– Культура – це процес і механізм як збереження і трансляції цінностей, так і їх постійного породження і перетворення у галузі пізнання, спілкування і творчості.

– Культура – це середовище соціально значущого зрощування людяності і простір вільного виникнення нових елементів творчого досвіду, його самоорганізації, саморозвитку і самопоновлення [11, с. 156–157].

На нашу думку, таке розширене розуміння сутності культури знаходиться в контексті сучасних наукових пошуків, зокрема синергетичної концепції, в якій культура розглядається як феномен самоорганізації ноосфери.

Проблема змісту сучасної освітньої парадигми є надзвичайно актуальною. Особливий інтерес викликають дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, які охоплюють широкий спектр освітніх проблем у їхньому філософсько-політичному (З. М. Корінець, А. В. Свідзинський, А. О. Ярошенко, S. Alcorn & E.W. Engel, S. Kenan) та методологічному (В. Андрущенко, М. В. Бастун, І. А. Жерносенко, А. С. Запесоцький, І. А. Зязюн, С.В. Машкіна, О. Отич, Ю. І. Пассов, Л. Ю. Султанова, И. А. Тюпліна, А. Я. Флієр, Л. О. Хомич, М. Якубовська, K. Robinson, M. Prensky, M. Molz & G. Assenza, Y. C. Cheng) вимірах.

Визначаючи сутність культурологічної парадигми освіти, О. Отич зазначає, що «глобальною метою сучасної освіти має стати формування не людини освіченої, а людини культурної, ядро якої складає свобода, гуманність, духовність, адаптивність, здатність до самовизначення у світі культури й культурної ідентифікації, прагнення до життєтворчості, самоствердження в усіх сферах її життєдіяльності» [7]. Як ми бачимо, акцент зміщується із навчальних завдань на розвивальні (розвиток інтелектуальної, емоційно-вольової, діяльнісно-поведінкової сфери особистості) та виховні (формування наукового світогляду, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури). Отже, навчальні завдання в процесі діяльності розглядаються як засіб реалізації розвивальних та виховних завдань. Так, М. Якубовська зазначає, що такий підхід «суттєво змінює вектор освітньо-виховної діяльності – особистість формується не для діяльності, а діяльність формує людину» [12, с. 190]. На нашу думку, саме тому, аналізуючи сутність культурологічної парадигми освіти, І. А. Жерносенко додає ще одну її характерну рису – «антипрагматичність» [5].

У науково-методичній літературі актуальність практичної реалізації культурологічної парадигми, як правило, пояснюється зовнішніми факторами розвитку суспільства (глобалізація, інформатизація, економічні кризи, екологічні проблеми). Не заперечуючи значущості вказаних факторів, вважаємо за необхідне з'ясувати внутрішні передумови її становлення, пов'язані з розвитком науки. На нашу думку, такий підхід сприятиме рефлексії щодо змістового та процесуального компонентів освіти, адже маємо зазначити, що досить часто в процесі професійної підготовки майбутніх учителів-філологів

«культурологічність» сприймається майбутніми вчителями формально, без усвідомлення всіх передумов її становлення.

Отже, **метою** нашого дослідження є з'ясування наукових передумов становлення культурологічної парадигми освіти у 90 рр. ХХ століття.

Аналіз філософських та педагогічних досліджень у методологічному вимірі дає підстави стверджувати, що процес становлення культурологічної парадигми освіти пов'язаний не лише з зовнішніми факторами розвитку суспільства, а й із розвитком науки в цілому, зокрема інтегративними процесами, які спонукали виникнення таких міждисциплінарних наук, як культурологія, синергетика та освітологія.

П. Петровський, аналізуючи теоретико-методологічні значення гуманітарної загальнонаукової парадигми, вважає, що вона є сучасною, цілісною формою реалізації людинознавчої методології, яка почала зароджуватися ще в стародавні часи, а окремі її ідеї властиві більшості відомих мислителів. Нове розуміння людини, на думку вченого, започаткував І. Кант. Особливість його методології полягала у «своєрідному діалектичному поєднанні» класичних («зведення сутності людини до свободи») і посткласичних («розуміння свободи як можливості безкінечного покладання нових предметних форм людської культури») настанов [8, с. 226]. Вчений підкреслює, що «критичність раціоналізму І. Канта дозволила методологічно перевершити одновекторні конструкції Г. Гегеля і К. Маркса, які необхідно класифікувати як соціоцентричні та етатичні, а не людиноцентричні» [8, с. 226]. Проте до середини ХХ століття людинознавча методологія носила спорадичний характер і була доповненням до інших основних методологій. Гуманітарна загальнонаукова парадигма сформувалася у другій половині ХХ століття під впливом феноменології та екзистенціалізму, а також загальних ідей сучасної посткласичної методології [8, с. 226]. Схожу думку щодо людиноцентричних основ освіти висловлює М.Г. Ватковська, зазначаючи, що у ХХ столітті відбувається завершення глобальної духовно-освітньої революції, що розпочиналася з епохи Відродження [2].

Іншу, досить цікаву, думку висловлює А.В. Свідзинський у своїй книзі «Синергетична концепція культури». Основне досягнення науки ХХ століття, на думку вченого, «полягало в тому, що Всесвіт в цілому не виявляє тенденції до дезорганізації, та й окремі його підсистеми, передусім відкриті, здатні підвищувати впорядкованість своєї поведінки» [9, с. 604]. Отже, наука стикнулася з загадкою самоорганізації, причини якої вказати не можна, і яка певним чином закладена в природі речей нашого світу. Цю тезу А. В. Свідзинський ілюструє на прикладі природних процесів нуклеосинтезу та випромінювання енергії від Сонця. Висуваючи так званий «антропний принцип», вчений припускає, що «весь процес еволюції Всесвіту відбувався так, щоб вершиною його стало виникнення мислячої істоти – людини» [9, с. 604]. І навпаки, «оскільки людина є, то сценарій розвитку і не міг би бути іншим» [9, с. 604]. Отже, підсумок щодо зміни сучасної загальнонаукової парадигми полягає в тому, що «нині на принципово новій науковій основі вчені повертаються до того уявлення про центральне місце людини у світі, яке було притаманне людям середніх віків» [9, с. 612]. На нашу думку, А. В. Свідзинський має на увазі пріоритет сакральності над раціоналізмом, що знаходиться в контексті концепції Нового Середньовіччя, яка «базується на розчаруванні гуманістичним звеличенням сили людини, її здатності скорити світ, стати вище за Бога» [4, с. 92].

Продовжуючи з'ясовувати передумови становлення культурологічної парадигми освіти, вважаємо за необхідне звернутися ще до одного висновку, зробленого А. В. Свідзинським у згаданій книзі. В контексті поняття «культура» як феномену самоорганізації ноосфери викликає інтерес визначена вченим різниця між природознавчими науками та науками про людину і соціум. На думку вченого, науки про природу прагнуть відкрити об'єктивну істину, яка «існує у певному сенсі в готовому вигляді» [9, с. 36], чого не можна спостерігати в гуманітарних науках, адже «в своїй суспільній поведінці, в пізнанні соціальних явищ люди не можуть виходити з того, що об'єктивна істина існує і лише ховається від них» [9, с. 36]. Люди виступають активними творцями світу, при цьому не можна гарантувати, що вони будуть діяти безпомилково. Отже, «соціальна істина має бути скорше створена, аніж відкрита, а практика виступає не тільки і не стільки як критерій істинності, скільки як процес творення істини» [9, с. 37].

Таким чином, вектор розвитку педагогічної науки в контексті культурологічної парадигми пояснюється зазначеною особливістю її як гуманітарної науки. Сцієнтистська парадигма, у межах якої розвивалася педагогіка до середини ХХ століття (деякі дослідники визначають її як «когнітивну» [3]), яка пов'язана в першу чергу з пізнанням на основі мислення, орієнтувалася на природничі науки (англ. «science», від чого й пішла назва парадигми), а отже, на знання, вміння та навички – «об'єктивну істину», яку не потрібно було «створювати». Ця парадигма також ідеально вписувалася в соціально-педагогічні цінності радянських часів, коли своєрідною «об'єктивною істиною» в сфері гуманітарних наук та виховання виступала комуністична ідеологія, в руслі якої і реалізовувався тоді освітній процес.

У другій половині ХХ століття в контексті сцієнтистської парадигми з метою вдосконалення освітнього процесу з'являються нові підходи, спрямовані на підвищення мотивації до навчання, реалізацію розвивальної мети та активізацію самостійної діяльності учнів (технології проблемного, програмованого, розвивального навчання), що поряд із зовнішніми факторами (в Україні це пов'язано ще

з демократичними процесами у суспільстві в кінці 80-х років) сприяли утвердженню гуманістично зорієнтованої філософії освіти, а відтак – особистісно-зорієнтованого підходу у навчанні, який деякі дослідники визначають як «особистісно-зорієнтована парадигма освіти». Проте, на нашу думку, визначати особистісно-зорієнтований підхід як парадигму не доцільно, адже у цьому випадку робиться акцент лише «на суто психологічних методах діагностики та психологічного впливу» [1], увага зосереджується в першу чергу на учні як суб'єкті навчання, не враховуються інші складові, зокрема, середовище, в якому відбувається навчально-виховний процес та зміст освіти.

З'ясовуючи передумови становлення культурологічної парадигми освіти, вважаємо за необхідне звернути увагу на особливості культурології як науки, зокрема, проблемне поле та об'єкт її дослідження. Російські вчені А. С. Запесоцький, А. П. Марков, розглядаючи парадигму в широкому загальнонауковому сенсі, зазначають, що культурологія з самого початку зароджувалася як своєрідна метанаука, формуючись на основі органічної інтеграції результатів та методів інших гуманітарних наук. Вчені роблять висновок, що за своєю сутністю теоретичний статус культурології вписується в модель наукової парадигми – «специфічної сфери знання, яка інтегрує методи та результати інших наук соціально-гуманітарного профілю навколо актуального проблемного поля, сповідує особистісно-зорієнтовану методологію та включає в предметне поле різні соціокультурні феномени» [6, с. 4]. Отже, культурологія є не тільки і не стільки наукою в звичайному розумінні, скільки науковою парадигмою, яка інтегрує в собі ресурси різних соціально-гуманітарних наук і формує особливу сферу («область») предметної онтології. Відмінність культурології як наукової парадигми від філософського дискурсу, з одного боку, та методології окремих наук, з іншого, полягає, на думку вчених, у трьох основних аспектах:

- 1) в культурології можлива (і відбувається) органічна інтеграція результатів і методів різних галузей соціально-гуманітарного знання навколо актуального проблемного поля;
- 2) в парадигмальному знанні більше значення має екзистенціально орієнтована методологія;
- 3) формуючі культурологію науки інтегрують специфічний метод пізнання, в структурі якого найважливіше місце займає креативно-онтологічна лінія [6, с. 7–8].

Отже, як ми бачимо, парадигмальний метод пропонує задіяти не тільки раціональні ресурси особистості, але й «інші її енергії», за допомогою яких не лише відбувається розуміння, але й створюється модель культурної реальності [6, с. 7–8].

Охарактеризовані особливості культурології як наукової парадигми дають зрозуміти ще одну передумову становлення культурологічної парадигми освіти, а саме – тенденцію формування міжнаукових зв'язків, інтеграції гуманітарних наук, в основі якої знаходяться важливі проблеми буття людини, суспільства та культури. Ця тенденція пояснюється багатьма факторами, зокрема актуалізацією у другій половині ХХ століття складних соціально-гуманітарних проблем, які неможливо було вирішити в межах компетенції окремих наук, та обмеженістю, і в деяких випадках вичерпаністю методології і методів окремо кожної соціально-гуманітарної науки. Так, з'являється новий науковий напрям інтегрованого пізнання освіти – освітологія – «своєрідна освітня синергетика для дослідження сфери освіти» [10]. Інтегративні тенденції в другій половині ХХ століття простежуються й у мистецтві (поява нових синтетичних мистецтв) та суспільстві в цілому (явище глобалізації).

Отже, маємо зробити висновок, що становлення культурологічної парадигми освіти у 90-х рр. ХХ століття пояснюється не лише зовнішніми факторами трансформації суспільства, а й розвитком науки, зокрема інтегративними процесами. З огляду на розуміння культурології як наукової парадигми, виокремлення культурологічної парадигми освіти є закономірним процесом.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у пошуку шляхів реалізації культурологічної парадигми освіти в процесі підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей.

Використані джерела

1. Бастун М. В. Культурологічний підхід в освіті та його психолого-педагогічне забезпечення. *Горизонти образования*. 2012. № 3. Т. 2 (36). С. 170–175.
2. Ватковська М. Г. Філософсько-освітні парадигми та проблеми самореалізації особистості. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 200. С. 120–122.
3. Голосова С. В., Федоренко Л. П. Основные парадигмы современной педагогической науки. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2016. № S3. С. 36–40. URL: <http://e-koncept.ru/2016/76035.htm>. (дата звернення: 25.06.2018).
4. Дятлов В. Идея Нового Средневековья в историко-культурных поисках XX – на початку XXI століття. *Сіверянський літопис*. 2013. № 4–6. С. 91–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sl_2013_4-6_15 (дата звернення: 25.06.2018).
5. Жерносенко И. А. Культуротворческие основания современной образовательной парадигмы. URL: <http://eurazistvo.ru/category/vipusk3/rubrika-4-kulturotvorchestvo-ot-idei-k-voploshheniyu/>

6. Запесоцкий А. С., Марков А. П. Становление культурологической парадигмы. Санкт Петербург, 2007. 56 с.
7. Отич О.М. Культурологічна педагогічна парадигма як методологічна основа сучасної освіти. URL: http://zbornik.mixmd.edu.ua/2010_5_ua/21.pdf.
8. Петровський П. Теоретико-методологічне значення гуманітарної парадигми для діяльності соціального суб'єкта. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pubupr/2011_3/doc/4/09.pdf.
9. Свідзинський А.В. Синергетична концепція культури. Луцьк, 2008. 696 с.
10. Сисоєва С.О. Освіта як об'єкт дослідження. *Шлях освіти*. 2011. №2. С. 5–11.
11. Тушева В.В. Культурологічний підхід як теоретико-методологічна основа стратегії формування науково-дослідницької культури майбутніх вчителів музики. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. Серія : Педагогічні науки*. 2016. Випуск 4 (86). С. 155-161.
12. Якубовська М. Культурологічна парадигма у науковій спадщині І.А. Зязюна. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2015. № 1–2. С. 189–199.

Вучек О.

PRECONDITIONS OF THE FORMATION OF CULTUROLOGICAL PARADIGM IN EDUCATION

The article deals with the essence and preconditions of the formation of the culturological paradigm in education. The philosophical and pedagogical researches in the methodological aspect are analyzed. It has been found out that the formation of the culturological paradigm is connected not only with external factors of the development of society such as globalization, information society, economic crises, environmental problems, but also with the development of science, in particular, the integration processes that led to the emergence of such interdisciplinary sciences as culturology, synergetics, educology.

P. Petrovsky, analyzing the theoretical and methodological significance of the humanities general scientific paradigm, believes that it is a modern, holistic form of realization of human-knowledge methodology, which began to originate in ancient times, and some of its ideas are characteristic of most of the well-known thinkers. A new understanding of human being was initiated by I. Kant. The peculiarity of his methodology was the "kind of dialectical combination" of the classical ("the reduction of the essence of man to freedom") and post-classical ("the understanding of freedom as the possibility of infinite creating of new forms of human culture") guidelines. The scientist emphasizes that "the criticality of I. Kant's rationalism allowed to go methodologically to outperform one-vector structures of G. Hegel and K. Marx, which should be classified as sociocentric, but not humancentric". The humanitarian general scientific paradigm was formed in the second half of the twentieth century under the influence of phenomenology and existentialism, as well as the general ideas of modern post-classical methodology.

A. V. Svidzinsky suggests another, quite interesting, idea. Science has encountered the mystery of self-organization, the causes of which cannot be pointed out, and which is in some way embedded in the nature of the things of our world. Thus, the result of the change in the modern general scientific paradigm is that "now, on a fundamentally new scientific basis, scientists return to the idea of the central place of human being in the world, which was inherent in people of the Middle Ages". In our opinion, A. V. Svidzinsky refers to the priority of sacredness over rationalism, which is in the context of the concept of the «New Middle Ages».

The vector of the development of pedagogical science in the context of the culturological paradigm is also explained by the features of it as a humanitarian science.

It is also necessary to pay attention to the features of culturology as a science, in particular, the problem field and the object of its study. Russian scientists A.S. Zaposotsky, A.P. Markov, considering a paradigm in a broad general scientific sense, note that culturology originated from the very beginning as a kind of meta-science, formed on the basis of integration of results and methods of other humanities. Consequently, culturology is not only and not so much a science in the usual sense. It is a scientific paradigm that integrates resources of various social and humanitarian sciences into itself and forms a special sphere ("area") of a subject ontology. Characterized features of culturology as a scientific paradigm make it possible to understand yet another prerequisite for the formation of a culturological paradigm in education: the tendency of forming inter-scientific connections, the integration of the humanities, which are based on important problems of human being, society and culture. Given the understanding of culturology as a scientific paradigm, the formation of the culturological paradigm in education is a logical process.

Key words: culture, culturology, culturological paradigm in education, science paradigm, humanities.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2018 р.